

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенати
Фан, таълим, маданият ва спорт масалалари қўмитаси

Мирзо Улуғбек номидаги
Ўзбекистон Миллий Университети

Республика “Миллий ғоя ва мафкура”
илмий-амалий маркази

“ФАЛСАФА ТАРИХИ ВА ЗАМОНАВИЙ ЖАМИЯТНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТИ”

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ
ФАЛСАФА ФАКУЛЬТЕТИНИНГ
35 ЙИЛЛИГИГА БАҒИШЛАНГАН

РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ МАТЕРИАЛЛАРИ

6 май 2014 йил

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ МАЖЛИС СЕНАТИ ФАН, ТАЪЛИМ,
МАДАНИЯТ ВА СПОРТ МАСАЛАЛАРИ ҚЎМИТАСИ**

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ**

**“МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА”
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ**

ФАЛСАФА ФАКУЛЬТЕТИ

“ФАЛСАФА ТАРИХИ ВА МАНТИҚ” КАФЕДРАСИ

**“ФАЛСАФА ТАРИХИ ВА ЗАМОНАВИЙ
ЖАМИЯТНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТИ”**

**РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ – АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ МАТЕРИАЛЛАРИ**

(2014 йил 6 май)

Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданок, аждодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган ғоят улкан, бебаҳо маънавий ва маданий меросни тиклаш давлат сиёсати даражасига кўтарилган ниҳоятда муҳим вазифа бўлиб қолди”¹, - деган фикрлари ҳамда яхлиг фалсафий-ҳуқуқий, сиёсий-ғоявий таълимотларидан келиб чиққан ҳолда буюк мутафаккирларимизнинг бой илмий-ижодий, ғоявий-ижтимоий меросини чуқур ўрганиш, улар мазмун-моҳиятини халқимизнинг маънавий-маърифий мулкига айлантириш, сиёсий, давлат-ҳуқуқий қарашлари ҳамда ғояларини тадқиқу тарғиб қилиш истиқлолимизнинг қадриятларига уйғун миллий давлатчилигимиз сиёсатига айланди.

“Биз маънавий қадриятларни тикланишини, - деб таъкидлайди Ислам Каримов, - миллий ўзликни англашнинг ўсишидан, халқнинг маънавий сарчашмаларига, унинг илдизларига қайтишдан иборат узвий, табиий жараён, деб ҳисоблаймиз.

Халқимиз сиёсий мустақиллик ва озодликни қўлга киритгач, ўз тақдирининг чинакам эгаси, ўз тарихининг ижодкори, ўзига хос миллий маданиятнинг соҳибига айланди”².

Қадим Туронзаминда буюк алломалар ва мутафаккирларнинг кашф этган бой илмий-ижодий мероси инсоният цивилизацияси тараққиётида муҳим рол ўйнаган жаҳонга маълум. Демак, ўзбек халқи эрк ва озодликка эришиш, миллий мустақиллик учун асрлар давомида курашиб келган. Миллий озодлик ва мустақиллик кураши тарихида халқни тенгликка, эркинликка, озодликка чорлаган шу муқаддас йўлда, ҳатто жонини ҳам бахшида этган фидойи жадиждлар – ўзбек тараққийпарвар зиёлиларимизнинг ўрни алоҳида аҳамият касб этади.

Жадидчилик ҳаракатининг раҳнамоларини мустамлака Туркистондаги инқирозли ҳолат – халқнинг ҳам чор маъмурлари, ҳам маҳаллий амалдорларнинг икки томонлама зулми остида қолганлиги, уларнинг қашшоқлиги, эрки ва ҳақ-ҳуқуқларининг беҳад оёқости қилинаётганлиги ғоят ташвишга солган эди. Улар жамиятнинг ҳаддан зиёд тараққиётдан орқада қолганлиги, маданий қолоқликни теран англаб, давлат тузуми ва бошқарувини ислоҳ этишни, халқни саводхон-маърифатли қилиш мустамлакачилик зулмидан озод бўлишнинг истиқбол йўли деб билдилар. Жадиждлар миллат ва мамлакатни ривожлантириш, жамиятни янги тараққиёт босқичига олиб чиқиш учун нафақат назарий жиҳатдан, балки амалий томондан алоҳида фидойилик кўрсатдилар. Шу тарика, уларнинг сиёсий фаолиятлари ва ғоялари сиёсий-ҳуқуқий мазмун касб этди. Ислам Каримов таълимотида жадидчилик ғояларининг моҳиятига алоҳида эътибор берилганлигининг сабаби ҳам ана шунда: “Фидойи жадиждларимиз ҳаёти биз учун ўрнак, - деб таъкидлайди Юртбошимиз, - ёшларни истиқлол, ватанпарварлик, миллатпарварлик, инсонпарварлик руҳида тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга, уларнинг босиб ўтган кураш йўлини ўрганиш зарур”.

Жадид арбобларидан Абдурауф Абдурахим ўғли Фитратнинг Ўзбекистон фани ва маданияти тараққиётига қўшган бекиёс ҳиссаси ва келажак авлодларга ўрнак бўлувчи фуқаролик жасоратини инobatга олиб ҳамда унинг илмий ва адабий меросини алқимизга тўла етказиш мақсадида 1996 йил 22 февралда Ўзбекистон

¹ Каримов И. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1999. 524-бет.

² Уша жойда. 524-бет.

Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори¹, Ватанимиз озодлиги ва истиқлоли учун курашларда жон фидо этган, миллатни ҳуррият ва эркинликка чорлаган, шўро тўзуми даврида қатағон қурбонлари бўлган минглаб фидойи шахид зиёлилар хотирасини абадийлаштириш, ҳаёти ва фаолиятини, бой илмий-ижодий меросини янада чуқур ўрганиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 12 майдаги “Ватан ва халқ озодлиги йилида қурбон бўлган фидойилар хотирасини абадийлаштириш тўғрисида”ги Фармойиши², 1999 йил 22 июлдаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори³ ва “Қатағон қурбонларини ёд этиш кунини белгилаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 1 майдаги Фармони⁴ ҳуррият, озодлик, эрк ва тараққиёт учун курашган аждодларимиз хотирасини абадийлаштириш йўлидаги муҳим тадбирлар бўлди.

Буюк мутафаккирлар ва Ватан озодлиги курашчилари – жадидларнинг ҳаёти, мероси, “Ватан - саждагоҳимдир” деган ғоя мужассам сиёсий, ҳуқуқий таълимот ўз ибрати ва моҳияти, ҳозирги истиқлолимиз кадритларига уйғун вобасталиги билан катта сиёсий, ғоявий, ҳуқуқий ва долзарб аҳамият касб этади.

Юртбошимиз таъкидлаганидек, жадидларнинг бой илмий меросини ўрганганда шунга ишонч ҳосил қилиш мумкинки, уларнинг ҳаммасида – Ватан, дин, халқ ва миллат масаласи биринчи ўринда туради. Масалан, буюк ватандошимиз А.Фитрат ва М.Бехбудий фикрларига эътибор беринг: “Юртим, Туроним! Сендан айрилмоқ – менинг ўлимим. Сенинг учун ўлмоқ – менинг тириклигимдир... Мен сенинг учун тирилдим, сенинг учун яшарман, сенинг учун ўлурман. Эй туркликнинг муқаддас ўчоғи! Ўлим сенинг ўлимингни истаганларга, шафрат сени қўмгани келганларга”⁵; “Биз ўз қисматимизни биламиз... агар бизнинг ҳаётимиз ҳуррият ва халқнинг бахт-саодати учун қурбонлик сифатида керак бўлса, биз ўлимни ҳам ҳурсандчилик билан кутиб оламиз...”⁶.

И.А.Каримов жадидлар ижодидан илҳомланиб шундай дейди: “Миллий истиқлолимизнинг оташин курашчиларидан бири Абдурауф Фитрат бир шеърда “Ватан - саждагоҳимдир” деган фикрни баён қилади. Чиндан ҳам, Ватан туйғуси, Ватан тушунчаси биз учун саждагоҳдай пок ва улуғ бўлмоғи керак. Биз она Ўзбекистон истиқлолини, унинг шаъну шавкатини қандай химоя этишини ота-боболаримиздан мерос қилиб олишимиз ва унинг ҳимоясига ҳамшира тайёр турмоғимиз даркор”⁷.

Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тобора мустаҳкамланиб бораётган ҳозирги даврда – миллий истиқлол учун курашган, қатағон йилларида ноҳақ қурбон бўлган зиёлиларнинг бой илмий-ижтимоий меросини чуқур ўрганиш, жумладан, жадид мутафаккирларнинг давлат-ҳуқуқий қарашларини тадқиқ этиш,

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. Абдурауф Фитрат таваллудининг 110 йиллигини нишонлаш тўғрисида // Халқ сўзи. 1996, 24 февраль.

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 12 майдаги Фармойиши. // Ўзбекистон овози. 1999, 13 май.

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. Ватан ва халқ озодлиги йилида қурбон бўлган фидойилар хотирасини абадийлаштириш тўғрисида // Халқ сўзи. 1999, 23 июль.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 1 майдаги Фармони: Қатағон қурбонларини ёд этиш кунини белгилаш тўғрисида // Халқ сўзи. 2001. 2 май.

⁵ Фитрат А. Юрт қайғуси. Бир ўзбек йиғити тилидан // Ҳуррият. 1917. 18 август.

⁶ Бехбудий М. Васиятнома. Танланган асарлар. – Т.: Маънавият, 1999. 254-б.

⁷ Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.3. – Т.: Ўзбекистон, 1996. 82-б.

бу борадаги қимматли ғояларини халқимизга етказиш ниҳоятда долзарб деб ўйлаймиз. Жадиждлар ҳаракатига ҳар қайси даврда турлича муносабат билдирилган. Профессор А.Азизхўжаев машғум мустабид тузумнинг иллатларини ўзининг “Давлатчилик ва маънавият” номли асарига шундай ҳаққоний ифодалаганди: “Баъзи ҳамюртларимиз буюк ўзлонларимиз Чўлпон, Фитрат, Бехбудий, Усмо Носир, Абдулла Қодирий ва бошқаларни қоралаш натижасида кўплаб юкори мансабларга эришдилар. Улар миллатпарвар, миллий ифтихорга эга бўлган кишиларнинг номларини қанчалик кўп сотсалар, уларни собий тузум шунчалик юкори лавозимга кўтарар эди. Қизиги шундаки, кейинроқ уларнинг ўзлари ҳам ўзларидан устароқ соткинлар томонидан чакувга олинди, йўқ қилиб юборилди”¹.

Хукукшунос олим З.Исломов тўғри таъкидлаганидек, “давлат ва ҳуқуқ муттасил ривож топиб боради. Жамият тараққиётининг ҳар бир муҳим босқичи улар ривожининг янги поғонасидир”². Шу маънода, жадиждларнинг давлат-хукуқий ғояларини умумлаштириш, битта тизимга келтириш, ўрганиш, уларнинг бу борадаги қарашларини таҳлил ва тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Қагағон даврининг ноҳақ қурбонлари – Махмудхўжа Бехбудий, Абдурауф Фитрат, Мунавварқори Абдурашидхонов, Файзулла Хўжаев, Абдулҳамид Чўлпон ва бошқа жадижд зиёлиларимизнинг фалсафий-хукуқий таълимотларини ўрганиш ва тадқиқ қилиш – давр талаби. Зеро, уларнинг бу борадаги қимматли меросларини ўрганиш, тадқиқу тарғиб қилиш, ривожлантириш, ёшлар онгига сингдириш катта илмий-назарий, амалий ва тарбиявий аҳамиятга эгадир.

Тасаввуф таълимоти ислом фалсафасининг маънавий илдизи

О.Ортиқов - ҚДПИ ўқитувчиси

Тасаввуф таълимотини ислом фалсафасининг таркибий қисми, уларни уйғун концепция, фалсафий – маънавий, руҳий – ахлоқий таълимот сифатида қараш фалсафа фанлари доктори, профессор Р.Т.Шодиев, Г.Н.Наврўзова, фалсафа фанлари номзоди Э.Зоиров, Г.Юнусова, З.Аҳмедова, С.Ғозиев, З.Исақова, С.Исмоиловнинг махсус талкиотларида, фалсафа фанлари доктори, профессорлар Х.Алиқулов ва Р.Н.Носировларнинг асарларида, фалсафа фанлари номзодлари М.Қодиروف, М.Сафарбоев, Н.Сафарова, Ж.О.Неъматова, Ж.Холмуминов, З.Исақова, С.Жумаева қабиларнинг илмий мақолаларида ҳам мавжуддир. Тўғри тасаввуфнинг илк босқичида баъзи солиқлар “ҳатто пайғамбардан ҳам воз кечишгача борган”, “ваҳдат ҳавойиси бўлиб қолганлар”³. Диний, исломий илм билан тасаввуфий илм ўртасида фарқ мавжуд. “тасаввуфнинг хурфиқрлик анъаналари баъзи тарихий даврларда уни исломий ақидалардан биров узоқлаштирган”⁴, аммо, тасаввуф таълимотида Аллохнинг ягоналигини тан олиш, Қуръони қаримни илохий китоб деб билиш, шариат талабларига риоя этиш шарт ҳисобланган, мазкур умумий концептуал асосдан, исломий ақида негизидан келиб

¹ Азизхўжаев А. Давлатчилик ва маънавият. – Т.: Шарқ, 1997. 93-б.

² Исломов З.М. Давлат ва ҳуқуқ: умумназарий масалалари // Давлат назарияси. – Т.: Адолат, 2000. 13-б.

³ Қаранг: Алиқулов Х, Носиров Р, Қодиروف М, Омонбоева Р, Ашуров А. Тасаввуф таълимоти ва унинг ёшлар тарбиясидаги ўрни. Андижон. 2005. -9 б.

⁴ Ўша асар. -65 б.

11. Хусайнова Г.С.	<i>Абдурахмон Жомий ижодининг диний ва фалсафий талқинлари</i>	205
12. Шермухаммедова О. У.	<i>Маърифатпарварларнинг ёшларда толерантликни шакллантириши муаммолари билан боғлиқ ижтимоий-фалсафий мероси</i>	207
13. Қандов Б. Алимухамедова Н.	<i>Маърифатпарварларнинг илмий меросини, фалсафий-ҳуқуқий таълимотларини ўрганиши ва тадқиқ қилиши – давр талаби</i>	211
14. Ортиқов О.	<i>Тасаввуф таълимоти ислом фалсафасининг маънавий илдизи</i>	214
15. Музаффаров А. Абдусаматов Ф.	<i>Қадимги давр ва ўрта асрлар гарбий европа фалсафий тафаккури ривожига тақдир тушунчасининг эволюцияси</i>	217
16. Куйжонова О.	<i>Илк ўрта асрлар ислом фалсафаси шаклланишининг гносеологик асослари</i>	220
17. Худайназаров Н.	<i>Амир Темур фаолиятининг тарихий жиҳатлари</i>	223
18. Нематова М. Халлокова М. Нематов Т.	<i>Ёшлар ўзлигини англаши ва Шарқ мутафаккирлар қарашларини ўрганиши долзарб масалалари</i>	227
19. Сафарова Т.	<i>Имом Ғазолий гўзал хулқлар тўғрисида</i>	228
20. Сафаров М.	<i>Ўзбекистон ёшларининг миллий маънавий меросга муносабати масаласи</i>	231
21. Дехқонов Б.Б.	<i>Ёшларнинг ақлли ва маънавий етук инсон бўлиб шаклланишида Форобий билимларининг тутган ўрни</i>	233
22. Абдувасикова Д.Д.	<i>Современная философия</i>	235
23. Бозорбоева Ш.	<i>Маҳмудхўжа Бехбудийнинг диний-фалсафий қарашлари</i>	238
24. Иноятов Ш.	<i>Қадриятлар инсон маънавий камолотининг муҳим омилли</i>	239
25. Алижанов А.Г.	<i>Ислом фалсафасида руҳ масаласининг ўрганилиши</i>	242
26. Ғиёсов М.	<i>Маҳатма Гандининг ижтимоий қарашлари</i>	246
27. Кагимов J.	<i>Vorisiylik negizidagi qadriyatlarimiz</i>	248
28. Равшанов Т.	<i>Амир Темур миллат фахри</i>	250
29. Эронов С.	<i>Ибн Рушиднинг ақл борасидаги қарашлари</i>	252
30. Абдусаттарова С. Ф.	<i>Опыт изучения исламского права как фактор установления и укрепления нравственных норм поведения человека</i>	254
31. Тажиева Д.Б.	<i>Сўфи Оллоҳёрнинг “Сабот ул-оғизин” асарида тарбия масалалари</i>	256
32. Аvezова Ў.	<i>Ибн Синонинг борлиқ ҳақидаги натурфалсафий қарашлари</i>	259
31. Манасинов М.	<i>Философия ва ахлоқ</i>	140